

CITATION

Eren, Cüneyt. "Ethical Verses in the Surat al-Hujurat" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*. 3,3 (2013/3), ss. 1-20.

Hucurat suresinde ahlakî ilkeler

Cüneyt Eren

Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Hucurât Sûresi içerdiği ahlak ilkeleri sebebiyle ahlak ve adâb suresi olarak adlandırılmıştır. Sûrede, başta Hz. Peygamber (s.a.s)'e olmak üzere insanlığa karşı bazı görgü kuralları ile sosyal hayatta vazgeçilmez denilebilecek ahlak ilkeleri öğretilmektedir. İmanla beslenen bu ilkeler, sosyal hayatın vazgeçilmezleri olup oldukça önem arz etmektedir. Bu ilkeler bireyin, başta Allah (ve Rasulü)'a karşı ahlakî sorumlulukları ile bireysel ve tabiatı gereği toplum içinde yaşamaya eğilimli insanın sosyal hayattaki sorumlulukları altında yer alan toplumsal olmak üzere iki başlık altında özetlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tefsir, ahlâk, iman, İslam

Kur'ân'da ahlâkla ilgili en dikkat çekici husus, onun koyduğu ahlâki ilkelerin temelini imân esasları ve bu esasları besleyen "sâlih amel" in oluşturmasıdır. Aslında her iki olgu da birbirini beslemektedir. Zira Kur'ân'a göre iman davranışın hayata yansımadır. Öte yandan imanı muhafaza eden de ahlak olarak nitelendirdiğimiz davranışlardır.

I. Hucurât Sûresi'nde kuramsal temel

Yaratma anlamında (h-l-k) kökünden türeyen "Ahlâk", Arapça bir kelime olup "hulk" sözcüğünün çoğuludur. Hulk; insanın yaratılıştan sahip olduğu "huy, seciye, din, tabiat, karakter, mizaç, adet, yaradılış, insanın ruhsal-zihinsel halleri" anlamındadır.⁰¹

Arapça'da insanın fiziki yapısı hakkında "halk", manevi yapısı için de "hulk" kelimesi kullanılmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.s) aynaya bakarken okuduğu meşhûr duasında (اللَّهُمَّ كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي، فَحَسِّنْ خَلْقِي) "Allah'ım yaratılışımı güzel

01. Bk. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî, Lisânu'l-Arab, Beyrut, 1956, X, 86; er-Râzi Zeynuddin b. Ebibekir, Muhtâru's-Sihâh, Beyrut, 1994, s. 187; et-Tehânevî, 'Huluk', Kessâfu Istilâhâtî'l-Fünûn, İstanbul, 1404, I, 446.

KAYNAKÇA

Eren, Cüneyt. "Hucurat Suresi'nde Ahlaki İlkeler" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1,1 (2012/1), ss. 1-10.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın dünyaya ve ahiret saadetine rehberlik eden bir şeriat kitabı olmasının yanında, dua, hikmet, ubûdiyet, emir, davet, zikir, fikir ve içinde bulunduğu sosyal hayatı düzenleyen bir ahlak kitabıdır.

Ortaya koyduğu prensiplerle Kur'ân, güzel bir ahlak modeli tesis eder. Bu prensipler Kur'ân'ın doğası gereği sistematik olarak tasnif edilmemekle birlikte, bazen emir ve yasaklama şekliyle, çoğu zaman da satır aralarında işlenmiş olarak görülmektedir.

kıldığın gibi ahlâkımı da güzelleştir, buyurmaktadır.⁰¹ Bu itibarla ahlak kelimesi yaratılıştaki hali alma şeklinde anlaşılabilir.

Bir terim olarak "ahlâk" insan hakkında iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına sebep olan bütün huyları ve bunu yansıtırken ortaya koyduğu bütün davranış modeline verilen addır. Bu itibarla ahlâk, insanın yaratılışından gelip zaman içinde karakter halini alan iyi-kötü alışkanlık ve davranışlarıdır.

Bu kavram "yaşama ait kurallar" anlamında Almanca'da "moral", Fransızca'da "morale", İngilizce'de "morals", Yunanca'da da "Ethik" olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ahlâkı, varlık ve tabiat ile ahenk ve uyum içinde olmak şeklinde de anlayabiliriz.

Gazzâli (ö. 505) ise, ahlâkı insan nefsine yerleşen bir meleke olarak görür. Ona göre fiiller bu meleke sayesinde hiçbir zorlama olmadan, düşünüp taşınmadan kendiliğinden ve kolaylıkla ortaya çıkar.⁰²

Ahlâk, bir kurallar ilmidir; insanların dinî, şahsî, ailevî ve toplumsal yaşamında uyması gereken yazılı ve sözlü kanunları belirler. Ahlâk bir değerler ilmidir çünkü ahlâk, failin davranışlarına atfedilen değerlerin mahiyetini, ölçüsünü ve kaynağını araştırır; kişiye

01. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 373, 3823, nolu hadis; Ebü Dâvud Süleyman et-Tayâlîsî, *Müsned Ebî Dâvud et-Tayâlîsî*, 1419, I, 291; Ebu Abdîrrahman Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî es-Sülemî, *Hakâiku'k-Tefsir*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421, Beyrut, II, 132.

02. Bk. Cevherî Muhammed Rebi' Muhammed, *Ahlâkuna*, Medine, 1999, s. 53-54.

iyi fiilleri yapmayı ve kötü fiilleri terk etmeyi emreder. Böylece insanların mükellef oldukları görevleri sıralar ve bunların îfa veya ihmalinin sonuçlarını araştırır ve gösterir.⁰³

İslâmî kaynaklarda ahlâk terim olarak genellikle "iyi ve kötü huyları" ifade etmek için kullanılmıştır. İslam'a göre insan, ancak güzel huyların kazanımı, kötü huyların da terki ile kemâlata erer. Dolayısıyla ahlâk fert için, rol model konumunda olup faziletli insan olmanın ilkelerini barındırır. Bu değerlerden mahrum olan fert ve toplumlar yaratılıştaki duruluğu koruyamazlar. Dolayısıyla ahlâk, kişilerin öncelikle yaratılıştaki duruluğunu muhafaza etme, sonra da ilerleme kaydetmelerini sağlar.

Ahlâkın hem ferde hem de topluma bakan yönü vardır. Bu itibarla sosyolojik açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira ahlâk fert olarak insan nefsini güzel olan haslet ve meziyetlerle donatıp, kötü ve çirkin addedilen rezâilden koruyacak ilkeler vazederken aynı zamanda belli bir zaman içinde yaşayan bireylerin kendi aralarında ilişkilerini düzenleyen kabul görmüş ilkeleri de tesis etmektedir.

II. Hucurât Suresi'nde geçen

ahlakla ilgili kavramlar

a) İman

İman, Arapça (e-m-n) kökünden "korku karşısında emniyet ve güven duymak, bir şeye inanmak ve kalple

03. Zehra Alkan Koyuncu, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerim'de Ortak Ahlâki İlkeler*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış YL., Ankara 2006, s. 41.

tasdik etmek" anlamına gelir.⁰¹ Bunun yanında kelimenin "korku karşısında emniyet ve güven duymak, bir şeye inanmak, güvenmek" anlamı da vardır.⁰² Terim olarak, "Allah (c.c)'ın Hz. Peygamber (s.a.s) vasıtasıyla göndermiş olduğu dîni hükümleri önce kalple tasdik ettikten sonra da dil ile ikrâr" etmektir.⁰³ Dolayısıyla iman, kulun yaratıcısına karşı takınması gereken ilk vazifesidir, denilebilir. Mezkûr kelime Kur'ân-ı Kerîm'de tasdik söz konusu olmaksızın lisan ile ikrar, gizli ve aleni tasdik, tevhid gibi manalarda kullanılmıştır.⁰⁴

b) İslâm

"İslâm" kelimesi (s-l-m) fiil kökünden if'âl babının mastarıdır. Lügatte İslam, "teslimiyet, selamette olmak, saf olmak, karşılıklı barış içinde olmak" anlamlarına gelir.⁰⁵ Aynı zamanda Allah'ın insan cinsine, yani bütün beşere indirdiği hak dinin adıdır. Genel olarak iman ve ameli kapsar. Aynı kökten gelen Müslim kelimesi de terim olarak "iman edip amelle itaat eden" kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'de ihlâs ve ikrar anlamlarında kullanılmış, Mukatil b. Süleyman (ö. 150) tarafından da bu anlamda tefsir edilmiştir.⁰⁶

01. İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 21, 23

02. D.B. Macdonald, 'İman' mad., İ.A.V, 984.

03. el-Cürcânî Seyyid Serîf, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 1408, s. 40.

04. Mukatil b. Süleyman, *eş-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm*, terc: M. Beşir Eryarsoy, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 173-174.

05. el-İsfehânî Ragıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, (neşr. Muhammed Seyyid Gilânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.) s. 350; ez-Zebîdî Muhammed b. Ebî'l-Fayd (ö. 1205), *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-Hidâye, Kahire, ts. XXXII, 385.

06. Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 170.

Kur'ân-ı Kerîm'de İslam kelimesi sekiz yerde geçmekte, ayrıca çok sayıda âyette aynı kökten fiil ve isimler bulunmaktadır. Fiil halinde geçtiğinde daha çok Allah'a yönelmek⁰⁷, O'na teslim olmak⁰⁸; tevhid inancına sahip bulunmak⁰⁹, Allah'a teslimiyetin gereğini yapmak¹⁰ manalarında kullanılmıştır. Kur'ân'da İslam, Allah katındaki hak dinin karşılığı ve özel adı olarak belirlenmiş, ondan başka hiçbir dinin Allah tarafından kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır.¹¹ Ayrıca Müslümanlara din olarak İslamın uygun görülmesi, hidayete erme yönünde Allah'ın yardım ve desteğinin en üst düzeyi şeklinde nitelendirilmiştir.¹² Gerçek ve dosdoğru din anlamındaki "dîn-i kayyım" "sırât-ı müstakîm" gibi Kur'ânî terkipler, İslama tekabül eden aslî dini tanıtma amacını taşımaktadır. Hz. İbrahim için "hanîf" ve "müslim" vasıflarının yan yana ve eş anlamlı kullanılması da¹³ İslamın saf tevhid inancının ve hak dinin devamı olduğunu göstermektedir.¹⁴

c) Raf-ı savt

"Raf-ı savt", "sesin yükseltilmesi" anlamına gelir. Mümin her hal ve hareketi ile örnek bir modeldir. Konuşurken de sesini ayarlar. Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen şöyle buyurur: *Yürürken ölçülü, mütedil yürü! Konuşurken sesini kıs, bağırarak konuşma! Unutma ki seslerin en çirkini,*

07. Bakara, 112; Lokman, 22.

08. Bakara, 131; Mü'min, 66.

09. Enbiyâ, 108.

10. Zümer, 54.

11. Âl-i İmrân, 19, 85.

12. Mâide, 3.

13. Âl-i İmrân, 67.

14. TDVİA, İslam md., İstanbul, 2001, XXIII, 1.

Cüneyt EREN

*avazı çıktığıınca bağırın eşeklerin sesidir.*⁰¹

d) Sabır

Sabır, lügatte “göğüs germek, acıya dayanmak, direnç göstermek, sebat etmek” anlamlarına gelir⁰². Arapça, “sabertu'd-dâbbe”; “hayvanı yemsiz hapsettım.” Yani aç bıraktım”, “sabertu fulânen”; “filanı çok sıkı bir şekilde zorlu bir şekilde tuttum.” manalarına gelmektedir.⁰³

Kur'ân-ı Kerîm bu kelimeyi genel olarak günahlardan kaçınarak, nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmeme ve karşılaşılan meşakkat karşısında Allah rızasını gözeterek dayanma anlamında kullanmıştır. Ulema ise sabrı ikiye ayırmıştır. Birincisi, kötü olan şeye sabrederek sonucunun iyi olmasını beklemek, ikincisi ise, şehvetten ve dünya lezzetlerinden uzak durarak, bunların kötülüğünden korunmaktır.⁰⁴

e) Cehâlet

Bu kelime (c-h-l) kökünden türemiş olup klasik lügatlerde bu kelimeye ilmin karşıtı olarak genellikle bilgisizlik ve gerçeğin zıddına inanmak anlamı verilmiştir.⁰⁵ Râgıp el-İsfehani (ö. 502) ise cehaleti “ilimden yoksun olma, gerçeğin dışında bir şeye inanma” şeklinde tanımlar.⁰⁶

f) Aklâniyet

Akıl, lügatte “bağlamak, tutmak,

01. Lokmân 19.

02. Asr 3, Bakara 54.

03. el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 403.

04. Soyalan Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları İstanbul, 2003, 275. (340-341, 544-545, 6082-6083)

05. Bkz., Cemâluddîn Muhammed b. Mukrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, tsz. XI, 129, 'chl' mad.

06. el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 143.

korumak” anlamlarına gelir.⁰⁷ Önceleri sırf nesnelere için kullanılan bu kelime zamanla anlam genişlemesine uğrayarak maddeden soyutlanmış bir cevher olarak insanı, diğer canlılardan ayıran nitelik ve zekâ gibi bilme, anlama, şuurlu olma kabiliyetleri karşılar olmuştur. Terim olarak ise akıl, bilmek, anlamak, şuurlu olmaktır.⁰⁸ İslam ulemasının akla değişik manalar yüklediği görülmektedir. En dikkat çeken, kalpte bulunan, hak ve batılı ayırt etmede vasıta olan nurdur. Kur'ân-ı Kerim'de akıl, isim olarak değil daha çok eylem olarak kullanılır.⁰⁹

“Kur'ân'ın akli” felsefedeki gibi soyut bir akıl ya da kendi zatıyla var olan bir cevher değildir. Bu yüzden Kur'ân, Yunan felsefesindeki “akıl” ontolojik yapısından farklı olarak onun epistemolojik yönüne de önem verir. Bundan dolayı Kur'ân'da aklın kendisi değil, onun yansıması olan eylem ve davranışlar daha öne çıkar. Böyle olunca da aklın ne olduğundan ziyade onun görev ve işlevinin neler olduğu konusu daha çok önemlidir. Nitekim bu durum, ilgili Kur'ân ayetleri incelendiğinde, akletmenin, salt zihinsel bir faaliyet olmayıp, onun daha çok faal kalbin bir işlevi olduğu görülecektir.¹⁰

g) Takvâ

Kur'ân-ı Kerîm'de takva kelimesi “Allah'a isyan etmemek, huşû

07. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, XI, 458.

08. İsfahânî, Râgıp, *a.g.e.*, s. 341-342.

09. Bkz. Bakara 164; En'âm 151; A'râf 179.

10. Bekâroğlu, *Bir Anahtar Kavram Akıl*, I. İslam Düşüncesi Sempozyumu, (Beyan Yayınları, İstanbul 1995), s. 169; Esen Muammer, *Kur'ân'da Akıl-İman İlişkisi*, Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:2 (2011) ss. 85-96'dan naklen.

duymak, ibadet etmek, tevhid ve ihlas" anlamlarında tefsir edilmiştir.⁰¹ Bu surede ise bir kez masdar, iki kez fiil, bir kez de ism-i tafdîl olarak geçmektedir. Takvâ, korunma ve sakınma anlamına gelen vikaye kökünden türemiştir.⁰²

Sâlih amel kavramı ile aynı anlamdadır. Takvâ kavramının içinde yer alan Allah'tan korkmanın yanı sıra O'nu sevmek de gizlidir. Takvâ ile ilgili olarak semantik, etimolojik ve de mecâzi olmak üzere değişik tanımlar yapılmıştır. Örneğin er-Râzî (ö. 606) takvâyâ imân anlamı verirken, Katâde (ö. 118), Ibn Cureyc (ö. 127) "takvâ giysisine" simâda tezâhür eden ağır başlılık ve güzel tavır, İbn Abbas (ö. 68), hayâ ve ar duygusu, Hasan el-Basrî (ö. 728), Mâbed el-Cühenî (ö. 80) Allah'tan ürperiş ve saygı duyma -haşyet-, Urve ibnu'z-Zübeyr (ö. 94) iffetli davranış, emir ya da yasakladığı hususlarda Allah takvâsını derinliğine hissetmek- istiş'ar- veya ahiret giysisi olarak yorumlamaktadırlar.

İstilahda; Allah'ın emirlerine uyup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'na karşı derin bir sorumluluk bilincinde O'nun azabından korunma gayret ve cehdi şeklinde tarif edilmiştir.⁰³

Takvâda uyulması gereken en önemli esas, Allah'ın emirlerine uymak,

01. Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 211-213.

02. el-İsfehânî Ragıb Huseyn, *el-Müfredât fî Carîbi'l-Kur'an*, (neşr. Muhammed Seyyid Gîlânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.) s. 881; el-Fîrûzâbâdî Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *Basâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, ts., II, 115, 299.

03. Bkz. Kılıç Sadık, 'Takvâ Giysisi' Bilimle El Ele, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, Kasım 2000, II, sy 3, s. 6; Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Terc: Cahit Koytak vd, İstanbul, 1997, s. 4.

yasakladığı şeyleri de terk etmektir. Emirlere uymanın da yasaklanan şeyleri terkle mukarin olduğu bilinmelidir. Bir diğer tabirle, emirlere uymak için önce yasaklanan şeylerin terki gerekmektedir. Bu, İslam Hukukunda "def-i şerr celb-i nef'a râcidir" kaidesiyle ifade edilmektedir. Yani kazanca engel olan sebepler ortadan kaldırılarak kazancın önü açılmalıdır ki, öncelikle zarar yollarının kapanması gerekir. Zarar yollarını kapamayan bir insan kazandığından çok daha fazlasını kaybedebilir ve bu yolun sonu iflasa çıkar. O halde Allah'ın emirlerine uymada en önemli esas, öncelikle O'nun yasaklamış olduğu şeylerden uzak durmaktır.

Takvânın üzerinde durulması gereken diğer bir önemli yönü de yaşanan zaman diliminin ihmal edilmemesi gerektiğidir. Bunun gerçekleşmesi de, hem dînin kaidelerine, hem de Allah'ın kâinat ve hayat için koymuş olduğu kanunlar mecmuası dediğimiz şeriat-ı tekvîniyeye uygun hareketle mümkün olur. Bu durumda sâlih amel için yukarıda zikri geçen şartlara haiz olmasının yanı sıra bu amelin uygun zamanda ve uygun olan miktarda yapılması şartları da söz konusudur. Yani sâlih/doğru bir iş yanlış ve uygun olmayan bir zamanda yapılmışsa salih kabul edilmez.

Yine sâlih/doğru bir iş olması gerekenden az veya çok olarak yapılmışsa salih olmayabilir. Örneğin Bir insanın giyim ve kuşama (şer'i ölçü ve sınırları dışında) bulunduğu ortamın örf, adet ve geleneklerine uygun olmaması yerine göre sâlih olmayabilir.

Doğru bir söz, yine uygun olmayan bir zaman ve mekânda söylenecek olursa sâlih olmayacaktır.

h) Küfr

Arapça (k-f-r) kökünden gelmiş olan "küfür" kelimesi, lügatte bir şeyi örtmek manasına gelir.⁰¹ Tohumu toprağa gömen kimseye kâfir denir. Allah'ı inkâr eden kimseye de terim olarak nimeti inkâr ettiği ve onu örttüğü için "kâfir" denilmiştir. Din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi tasdik etmemek, onaylamamak anlamında bir terimdir.⁰² Kısaca küfür, Allah'ın varlığını ve birliğini, ahireti, Allah'ın hükümlerini veya nübüvveti inkâr etmek anlamında îmân kelimesinin zıddıdır.⁰³

Kur'ân-ı Kerîm'de küfür kelimesi, kök halinde kırk bir yerde geçerken bunun yanında çok sayıda âyette aynı kökten türemiş fiil ve isimler halinde "Allah'ı inkâr etmek, delilin inkârı, nankörlük, uzaklaşmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁰⁴

Kur'ân'da cahd (bilerek inkâr etmek), işrâk (ortak koşmak) ve tekzîb (yalancı kabul etmek), kavramları da küfür mânasında kullanılmış, ayrıca tuğyan (haddi aşmak, azmak), zulm (haksızlık etmek, yersiz hareket etmek), ism (günah işlemek) ve fisk (belli bir sınırı aşmak, hak yoldan ayrılmak) kavramlarına küfrü ve inanmayanları nitelemek için yer verilmiştir.⁰⁵

j) Fısk

Fısk, kelimesi (f-s-k) kökünden

01. İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 144, 146, 148.

02. el-İsfehânî Ragıb, *a.g.e.*, s. 714, 717; TDVİA, *Küfür* md., Ankara, 2002, XXVI, 534.

03. İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, 144; el-Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV, 361.

04. Bkz. Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 116-118.

05. TDVİA, *Küfür* md., Ankara, 2002, XXVI, 535.

genellikle 1.babtan ve seyrek de olsa 2. ve 5. babtan gelir. Kur'ân vahyinden önce, deliğinden çıkıp zarar verdiği için dolayı fareye "füveysık" denilmiştir.⁰⁶ Lügatte büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda devam etmek suretiyle "hurûc etmiş anlamında" Allah'a itaat etmemek demektir.⁰⁷ Zemahşerî (ö. 538), "fıskı" doğru yoldan çıkmak olarak tarif eder.⁰⁸

Fısk sahibine ise fâsık denir. Kendisine fâsık denilen kimselerin çoğu şeriâtın hükmünü kabul etmekle beraber onun hükümlerinin bazısı veya hepsini ihlal eden kimsedir. Cenab-ı Hak Kur'ân'da secde etmeyi reddetmesinden dolayı İblis hakkında "Rabbinin emrinden, O'na itaattan dışarı çıktı" buyurmuştur.⁰⁹

Fıskın mertebeleri vardır. İlki, günahı çirkin kabul etmekle birlikte ara sıra işlemek. İkincisi, yine günahı çirkin kabul etmekle birlikte günahı işlemekten nefsinin alıkoymaması, sık sık işlemektir. Üçüncüsü haram olduğunu inkâr edip, ısrarla yapmaktır. Bu tür fısk, sahibini küfre kadar götüren fısktır.

Fâsıkın en bâriz özelliği yalan söylemesidir. Fâsık kelimesi kâfir ve âsi kelimelerini içine alır, ancak kâfirin fasıklığı daha şiddetlidir.¹⁰ Fâsık, Allah'a itaatten çıkması anlamında bazen küfürle, bazen de küfür olmaksızın isyanla olur.¹¹ Belli bir aşamadan sonra küfür fısk dönmektedir. Bu durumda fısk küfrün daha yüksek mertebesidir.

06. el-İsfehânî Ragıb, *a.g.e.*, s. 572.

07. Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, III, 988-989; Yazır, *a.g.e.*, I, 282.

08. ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 267

09. Bkz. Kehf, 50.

10. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 65-66.

11. Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 267-268.

Kullanılış itibariyle itaatsizlik anlamına geldiği için, daha sınırlı bir anlama gelen "kâfir"den daha genel bir terimdir.⁰¹

Kur'an'da 54 ayette; 7 defa masdar, 35 defa ism-i fâil, 4 defa fiil-i mazi, 6 defa fiil-i muzari olarak geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber (s.a.s) ve onun getirdiklerine küfr etmek anlamıyla itaatsizlik, tevhibi terk hususunda Allah'a isyan, şirk ve küfr dışında mücerred dinde masiyet, küfr söz konusu olmaksızın yalan, günah işlemek ve seyyiat/kötülükler gibi anlamlarda tefsir edilir.⁰²

Bunlardan başka Kur'an'ın genel bütünlüğü bağlamında "fısk" ve türevleri, Allah'ın ayetlerini yalanlamak⁰³, Allah'a iman etmeyip kâfir olmak⁰⁴, Allah'ı, Resulünü, Allah yolunda cihadı geri plana almak⁰⁵ veya Allah'ı unutmak⁰⁶, Kur'an'dan ve İslam davetinden yüz çevirmek⁰⁷, ikiyüzlülük anlamlarına gelir.⁰⁸ Bu itibarla "fâsık" dinin hükümlerini kabul eden, fakat daha sonra onun hükümlerinden bir kısmını veya tamamını reddeden kimselere denilmiştir.⁰⁹

k) İsyân

İsyân, (masiyet) Arapça (a-s-y) fiil kökünden masdar olarak; itaatsizlik etme, söz dinlememe, karşı gelme,

01. Bkz. Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, (Çev. Selâhattin Ayaz) Pınar Yayınları, İstanbul, I. Bsm. 1984., s. 211-218.
02. Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 440-443.
03. En'am, 49.
04. Bakara 26.
05. Tevbe 8, 24; Sebe: 34, 80, 96.
06. Haşr 19.
07. Maide 49.
08. Geniş bilgi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 149.
09. Çelik Ahmet, *a.g.e.*, 71-74.

taat dışına çıkma anlamına gelir.¹⁰ "Mâsiyet" ile "zenbi" aynı konumda gören Ebü'l-bekâ bu kavramları "kişinin kasten işlediği haram fiil" olarak tanımlamış, isyanı "yükümlülük getiren belli bir emre karşı çıkmak değil mutlak olarak emre muhalefet" diye manalandırmıştır; âsi ise karşılığında sevap beklemediği yasaklanmış bir fiili işleyen kimsedir. Mâsiyetle günâh, zenb, vızr ve ism kelimesi arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır. Mâsiyet kavramı Kur'an-ı Kerim'in otuz iki âyetinde geçmektedir.¹¹

l) Suhriyye

Suhriyye kelimesi Arapça (s-h-r) fiil kökünden, insanlarla alay etmek, kusurlarından bahsetmek suretiyle bu hallerinden zevk almak anlamlarına gelir.¹² Kur'an'da açık ifadelerle yasaklanmış olan gayr-i ahlâkî bir davranış modelidir.¹³

m) Su-i zan

Sû-i zan, (sû' ve zan) kelimelerinden oluşan bileşik bir kelimedir. "Zan", kesin bilgiye dayanmayan, ihtimal üzere bina edilmiş bir hüküm demektir. Kur'an-ı Kerim'de yakîn/kesin bilgi, şek/şüphe ve töhmet anlamlarında kullanılmıştır.¹⁴ Derecelendirme bakımından ilim kavramının bir alt kategorisinde yer

10. el-Ferâhîdi, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut, ts., II, 197; er-Râzi Zeynuddin Ebu Abdillâh, *Muhtârû's-Sihâh*, Beyrut, 1420, I, 211; İbrahim Mustafa vd., *Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye*, Kahire, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, II, 606; Ahmed Muhtar, Alemu'l-Kutubi, 2008, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyye*, II, 1511.
11. Bkz. TDVİA, *Masiyet* md., Ankara 2008, XXVIII, 77.
12. el-İsfehânî Ragıb, *a.g.e.*, s. 402.
13. Bkz. Hümeze 1.
14. Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, s. 438-439.

alır. "Su-i zan" terkibi ise, bilgi ve belge olmadan ihtimale dayanarak hüküm vermek, bir kimse hakkında olumsuz bir yargıya varmak, yersiz töhmette bulunmaktır. Hâlbuki bu konuda Kur'ân mealen şöyle buyurmaktadır: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur."⁰¹

n) İsm

İsm, Arapça (e-s-m) kökünden, "günah işlemek, yasak ve haram şeyleri yapmak" anlamlarına gelir.⁰² Çoğulu âsâmdır. Dini literatürde ise, kişinin sevap işlemesine engel olan ve kişiyi sâlih ameli işlemekte geri bıraktıran iş, işlemesiyle sahibini hayırdan uzaklaştıran eylem, ahirinde de karşılığında ceza gerektiren günah demektir.⁰³ "Esime" yani fiil şeklinde kullanıldığında ise insanın günaha düşmesi demektir.⁰⁴ İsm kelimesi zenb kelimesi ile müteradif olarak görülse de "zenb" kasıtlı ve kasıtsız günahlara delalet ederken, "ism" sadece belirli bir kasıt ve seçim neticesinde işlenen günahlardır.⁰⁵ Peygamberimiz (s.a.s.) ism hakkında: "Birr, kalbinin (nefsinin) kendisiyle tatmin olduğu şey, "ism" ise, göğsünü sıkıyan (seni huzursuz eden) şeydir." buyurmaktadır.⁰⁶

01. İsra 36.

02. el-Ezheri, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, Beyrut, 2001, III, 70.

03. el-Ezheri, a.g.e., XV, 116; *el-Mu'cemu'l-Vasît*,

I, 6; Sabuni Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyân Teşîru Âyâtî'l-Ahkam*, Damaskus, 1980, I, 268.

04. el-İsfehânî Ragıb, a.g.e., s. 9.

05. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetu'l-Lehfan fi Mesâidi's-Şeytan*, Mısır, 1961, I, 392; ez-Zencânî, Mahmûd İbn Ahmed, *Tehzibu's-Sihâh*, (Thk. Heyet), Mısır, 1372, 'esm' mad.

06. Müslim, *Birr* 5, hadis no: 2553, IV, 1980; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 182, 227; V, 251, 252, 256.

Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık 23 defa kullanılan şirk, masiyet, günah, zina ve hata anlamlarında kullanılmıştır.⁰⁷

o) Tecessüs

Tecessüs (c-s-s) kökünden türemiş olup lügatte, bir insanın nabzını ölçmek suretiyle sağlıklı olup olmadığını araştırmak anlamına gelen "cess" kalıbından gelir.⁰⁸ İnsanların ayıplarını veya sırlarını araştırmak anlamına gelmektedir. Bu eylemi yapan kimseye de casus denir.⁰⁹ Tefe'ul babının yüklediği anlamla ortaya konulan eylemin zor, meşakkatli ve tekellüflü olduğu hissedilmektedir.

p) Gıybet

Arapça (g-y-b) kökünden gelen gıybet, terim olarak bir kimsenin gıyabında onun hoşlanmayacağı, üzümlü incineceği her türlü sözü söylemektir. Peygamber Efendimiz gıybeti "*kardeşini hoşlanmayacağı bir şey ile anmandır*" diye açıklamıştır.¹⁰ Birgivî (ö. 981), "gıybet dünya ve ahiret ayıplarının söylenmesini de içine alır", demiştir. Ta'riz, îmâ, kaş-göz işareti gibi kötü niyet taşıyan her türlü davranış, yerine göre gıybet sayılır.¹¹ Bu babtan olmak üzere insanların ahvâli hakkında kalpte geçen duygular da kalbin gıybeti olarak

07. Bkz. Mukatil b. Süleyman, a.g.e., s. 416-417.

08. el-İsfehânî Ragıb, a.g.e., s. 196.

09. Ahmed Muhtar, a.g.e., I, 374; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I, 122.

10. Bkz. Müslim, *Birr*, 70; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 40; Tirmizî, *Birr*, 23.

11. Bkz. Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, en-Nevevî, Dımişk, 1408, *Tahrîru Elfâzî't-Tenbih*, I, 127; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I, 172; Ahmed Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, Mahmud Bey Matbaası, 2. Baskı, Dersaadet, 1309/1891. Sadeleştirilmiş baskısı: *Tasvîr-i Ahlâk; Ahlâk Sözlüğü*, Yayına Haz: Hüseyin Algül, *Tercüman 1001 Temel Eser*, ts. 260.

görölmüştür.⁰¹

r)Minnet

Minnet, Arapça (m-n-n) fiil kökünden gelip nimet ve nimetlendirme, güzel iş yapma demektir.⁰² Cömert, iyi niyetli, yumuşak huylu olmak, iyilikte bulunmak, karşılıksız vermek,⁰³ bol lütufta bulunmak,⁰⁴ manalarına gelirken ayrıca bir iyiliği başa kakmak manasına da gelir.⁰⁵ Türkçede memnuniyet kelimesi bu anlamda kullanılmaktadır. Bu kelimenin ayrıca hakkı eksiltmek, kesmek, iyilik yaptığı kimseye başa kakmak gibi anlamı da vardır. Bu anlamda yapılan iyilik azalmış olur. Türkçede kullanılan "minnet" bu anlamdadır.

s)Sıdk

Arapça (s-d-k) fiil kökünden türemiş olup lügatlerde, hem özde hem sözde hem de davranışta doğruluk anlamına gelen bir kelimedir. Sözün, söyleyenin düşüncesine ve gerçeğe uygun olmasıdır.⁰⁶ Bunlardan biri eksik olursa o söz sıdk niteliği taşımaz.

Bundan dolayı münafıkların Peygamber'e: "Sen Allah'ın elçisisin" demeleri gerçekte doğru iken doğru kabul edilmemiş, sözleri, içlerindeki düşünceye uymayan ikiyüzlüler, yalancısayılmışlardır.⁰⁷ Fiil ve davranışlarda doğruluk, insanın amellerinin görünen

01. el-Cürcâni, Alib. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, I, 163.

02. Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi' - Lüga*, Dâru'l-Fikr, 1979, V, 214, 267.

03. İbn Manzur, *a.g.e.*, VI, 4278.

04. Al-i İmran, 164

05. Bakara, 264

06. el-Ezdi Ebû Bekir Muhammed, *Cemheretu'l-Lüga*, Beyrut, 1987, II, 656; el-Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Beyrut, II, 376-379.

07. Ateş Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Sıdk Mad. Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul.

yönüyle ilgilidir. Amelde doğruluk, tutum ve davranışlarda riyadan uzak durmaktır.⁰⁸ Sıdk, dinde istikamettir. Zıddı yalandır. Peygamberlik vasıflarının başında yer alır.⁰⁹

İbnu Mes'ud (r.a) anlatıyor: Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: "*Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddik (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah'ın indinde yalancı diye kaydedilir.*"¹⁰

III. Hucurât Sûresi'nde yer alan ahlâk ilkeleri

Surede yer alan ahlâk ilkelerini, bireyin öncelikle Allah ve Rasulüne karşı, ardından topluma karşı ahlâklı olması şeklinde iki ana başlıkta özetleyebiliriz. Ancak bu başlıkları birbirinden ayrı müstakil olarak göremeyiz. Zira her birisinin diğeriyle doğrudan veya dolaylı irtibatlı olduğu

08. Kasapoğlu Abdurrahman, *Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da 'Sadâkat'*, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2010, 1(1) 119-155, s. 123.

09. el-Cürcâni, Ali b. Muhammed, *a.g.e.*, I, 132; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I, 510; İbn Ebî Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahman, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye, 1419, VI, 1907.

10. İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273) *Musned İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâ'il-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, ts., I, 18; Ahmed b. Hanbel (ö. 241), *Musned Ahmed b. Hanbel*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût) Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1421, V, 147, ayrıca bkz. Müslim b. Haccâc bin Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburi (ö. 875), *Sahîhu Muslim*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, IV, 2012.

muhakkaktır.

Bireyin Allah'a karşı saygılı olması başta O'na imanı gerektirir. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim surenin başından itibaren birinci, ikinci, altıncı, on bir ve on ikinci ayetlerinde toplam beş defa (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) "Ey iman edenler" tabiri ile iman ehline seslenerek va'z edeceği ahlâkî ilkelere hazırlık için imanlı olmayı referans olarak göstermiş, hemen akabinde de "sâlih amel" kavramını imanın gereği olarak sergilenen bir davranış modeli olarak zikretmiştir. Kur'an genel olarak ahlâkın önemine vurgu yapmak için, imanın akabinde sâlih amel vurgusu yapar. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an'ın ortaya koyduğu ahlâkî ilkelerin temelinde imân esasları ve bu esasları besleyen sâlih amel yatar. Bunun içindir ki (إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات) "İman eden ve sâlih amelde bulunan" ifadesi Kur'an'da en az elli defa tekrar edilmektedir.

Mesela Kur'an'da, (لَنْ تَنفَعُكَ مَا تَحِبُّونَ) "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, iman etmiş olmazsınız"⁰¹ buyrulurken ve bir hadiste de (لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب) "Hiçbiriniz kendisi için istediğini mü'min kardeşi için istemedikçe gerçek iman etmiş olamaz"⁰² buyurulmuştur. Görüldüğü üzere ayet ve hadis, ahlaki davranışı imana eşdeğer görmüştür. Yine (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ) "Namaz bütün kötülüklerden alıkoyar"⁰³ ayeti de sâlih amelin topluma pozitif davranış olarak

01. Âli İmran 92.

02. Ebu'l-Kâsım et-Taberâni Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Kahire, VIII, 167; en-Nesâi Ahmed b. Şuayb, *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Sünen-i Nesâi*, Beyrut, 1411, VI, 534.

03. Ankebut 45.

yansımasının başka bir delilidir. Zira bireyin topluma karşı ahlâklı olması öncelikle özünü terbiye etmekle mümkündür. Bu da ancak iman ve sâlih amelle sağlanacaktır.

Şimdi yukarıda zikrettiğimiz genel ahlak ilkeleri ile ilgili bu iki anabaşlığın açılımını değerlendirmeye çalışalım:

1-Hucurât Sûresi'nde Allah ve Rasulü'ne karşı ahlâk ilkeleri

Bu başlık altında Allah'a iman etmek, Kur'an ve sünnetin rehberliğini esas kabul etmek, Allah ve Rasûlüne karşı saygılı olmak ve takvâli olmak gibi konular yer almaktadır.,

A-İman etmek

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hucurât Sûresinin (başından itibaren) ilk, ikinci, altıncı, 11 ve 12 ayetlerinde toplam beş defa (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) "Ey iman edenler" ibaresi geçmektedir. Yüce Allah bu tabirle va'z edeceği ahlâkî ilkelere hazırlık için imanlı olmayı referans olarak göstermiş ve iman ehlinin de imanlarını gözden geçirmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.

On beşinci ayette (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَخَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ) "Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve resulünü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücadele ederler. İşte imanına bağlı, gerçek mü'minler bunlardır." meâlindeki ifadesiyle gerçek iman sahibi olanların, Allah'ın varlığına, birliğine, Hz. Peygamber (s.a.s)'in de O'nun peygamberi olduğuna ve bize bildirdiği şeylerin hepsinin hak ve doğru olduğuna hiçbir şek ve şüphe olmaksızın kabul

ve tasdik etmiş kimseler olduğunu vurgular.

Surenin sonunakadar ayet fasılalarında yer alan (وَأَتُوا اللَّهَ (وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) إِنَّ اللَّهَ (سَمِيعٌ عَلِيمٌ) وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) (إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) (إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ) (وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا تَعْمَلُونَ) gibi ifadeler muhataba iman-amel ilişkisine işaretle Allah'ın Allâmu'l-guyûb olduğu, O'na hiçbir şeyin gizlenemeyeceği ve kalplerin derinliklerindeki duygu ve düşüncelerle birlikte sergilenen amellere de muttali olduğu vurgusu yapılmaktadır. On sekizinci ayette de Allah'ın her şeyi en iyi bilen olup, ilmi her şeye şamil olduğu gerçeği hatırlatılarak sosyal hayat içinde sergilenecek olan davranışın ahlaki temellere oturması gerektiğine işaret edilmektedir.

B-Kur'an ve Sünnetin rehberliğini esas kabul etmek

1-“Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resulünün önüne geçmeyin.” mealindeki ilk ayet Kur'an'ın Müslümanın hal ve hareketleri için bir ayna olduğuna delildir. Kur'an, içinde yer alan ayetlerle dünya ve ahiret saadetine rehberlik eder. Mü'min başta inanç olmak üzere yaşantısında da Kur'an ve sünneti rehber edinmeli, kişisel görüşünü ya da içtihadını Kur'an ve sünnetin önüne geçirmemelidir.⁰¹

01. Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace tarafından da şu hadis, sahih isnadlarla rivayet edilmiştir: 'Peygamber (s.a.s) , Hz. Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona şöyle sormuştur: 'Ey Muaz! Neye göre hüküm vereceksin?' Muaz: 'Allah'ın Kitabı'na göre' diye cevapladı. Hz. Peygamber (s.a.s) 'Allah'ın Kitabı'nda herhangi bir konuda hüküm bulamazsan neye müracaat edeceksin?' diye sordu. Muaz: 'Allah'ın Rasülü'nün Sünneti'ne müracaat ederim' dedi. Hz. Pey-

2- Bu hüküm Müslümanların sadece şahsi işlerine münhasır kılınmamıştır. Bilakis onların her çeşit sosyal ilişkilerine de şamil olmaktadır.

3- Mü'minin bütün işlerinde Allah ve Rasülünün bir hükmünün bulunup bulunmadığını araştırması ve ona uyması ahlâkî bir yükümlülüğüdür.

4- Hz. Peygamber (s.a.s)'e itaat Allah'a itaat sayılmaktadır. Bunun içindir ki Allah ve rasûlü bir konuda hüküm vermiş ise mü'minin, içinde hiçbir sıkıntı duymaksızın o hükmü boyun eğmesi ahlakî bir görevidir.

5- Aynı ayette yer alan “Allah ve Rasulünün önüne geçmeyin” ifadesi, Kur'an ve sünnetin öğretilerinin şahsî duygu ve düşüncelerin önünde olması gerektiğine işaret etmektedir.⁰²

C-Allah ve Rasulüne karşı saygılı olmak

1-“Allah ve Rasulünün önüne geçmeyin” mealindeki birinci ayetten Hz. Peygamber (s.a.s)'in sözlerinin hep yüce ve üstün tutulması gerektiği, şahsî hevâ, heves ve görüşlerin Kur'an ve sünnetin önüne geçirilmemesi anlaşılmaktadır.

Burada altı çizilmesi gereken asıl nokta, Allah'ın varlığı, emirleri, kısacası Onunla ilgili her şey, Peygamber (s.a.v.) üzerinden geldiğinden, ona gösterilmesi

gamber (s.a.s): 'Onda da bulamazsan?' diye sordu. Muaz: 'O zaman ben kendim içtihad ederim,' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun göğsüne elini koyarak: 'Peygamber'in temsilcisine Peygamber'in sevdiği yolu benimseten Allah'a hamd olsun,' diye buyurdu. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1421, 3, 333; et-Tayâlisî Ebu Dâvud Süleyman, Mısır, 1419, *Musned*, I, 454.

02. Vehbe Zuhayli, *et-Tefsîrû'l-Münir*, Risale Yayınları, 1995, XIII, 446-448.

gereken saygı ve bağlılıktır.’⁰¹

2-“Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın.” mealindeki ikinci ayet hakîkî manaya hamledildiğinde Hz. Peygamberin sağlığında huzurunda olan kimselerin seslerini yükseltmelerinin uygun olmadığı anlaşılır.⁰²

3-Aynı ayet Hz. Peygamber (s.a.s)’e yapılan kasıtlı saygısızlığın, küfür sayılıp bütün iyi işleri iptal ettirdiğine işaret eder. Zira ayetten Hz. Peygamber (s.a.s)’e karşı saygısızlık anlamına gelebilecek her türlü eylemin caiz olmadığı açıkça görülmektedir.

4-“Yüksek sesle konuşmanın yasaklanması” hükmü mutlak haram olan bir yasaklama değil edebe mugâyir olsa gerekir. Bu yasak, yüksek sesle konuşmanın peygamberlik makamının azamet ve heybetine uygun düşmeyen bir tavır ve sesle olması şartı ile kayıtlıdır.⁰³

01. Dumlu Ömer vd., *Tefsir*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 1109, Eskişehir, 2010, s. 89.

02. Ebû Hüreyre: ‘Bu âyet inince, Ebû Bekir Sıddîk, Resûlullah ile sır verip sır alan bir kardeş gibi çok hafif bir ses tonuyla konuşurdu.’, buyurdular. İbn Zübeyr der ki: Hz. Ömer bu ayetin inişinden sonra, Peygamber ona ne söylediğini sorup anlamaya çalışmadıkça, o kendi yanından sesini yükseltip de ona bir söz işittirmemiştir. Bkz. Muhyî’s-Sunneh Ebû Muhammed el-Begavî (ö. 510), *Meâlimu’t-Tenzil*, (Thk. Abdurrezzak el-Mehdi) Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, 1420, IV, 253.

03. Sabit b. Kays, çok gür sesli biriydi. Biraz da ağır işitiyordu. Bu ayet inince Resulullah’ın (s.a.s) meclisinden ayağını çekti, artık bu mecliste bulunmamaya çalışıyordu. Resulullah (s.a.s) onun niçin daha meclislere devam etmediğini soruşturdu. Sabit’in durumunu izah ettiler. Resulullah (s.a.s) onu yanına çağırıldı. Ona: ‘Niçin daha meclise gelmiyorsunuz’ diye buyurdu. Ya Resulallah! Allah sana bu ayeti indirdi, benim ise sesim gür, korka-

D-Takvâlı olmak

1-(Yoksa, gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz) mealindeki altıncı ayetin fasılasında geçen “nedm” kelimesi devamlı keder ve üzüntü demek olup, sosyal ilişkilerde meydana gelebilecek fitnenin etkisinin kalıcı ve verdiği üzüntünün sürekli olacağı işareti vardır. Buradan, ahlaklı davranışın öncelikle insanın kendinin daha sonra da sosyal dokunun sağlıklı olması anlamına geldiği anlaşılır. Çünkü toplumlar fertlerden oluşur.

Üçüncü ayette saygılı davranan müminlerden bahsedilmekte, Allah Resûlü’nün yanında seslerini kısınlar için bir başışlanma ve büyük bir sevabın olduğu haber verilmektedir. Burada dikkati çeken nokta, konunun takvayla ilişkilendirilmiş olmasıdır. Peygamber’e (s.a.s) saygısız davranmakla takvadan yoksun ve uzak olmak arasında bir paralellik kurulmuştur. Ayette bahsedilen kişiler Allah’ın yaptığı sınavı başarıyla geçenlerdir, dolayısıyla takva sahibi olanlardır. Hz. Peygamberin huzurunda seslerini yükseltenler, aynı zamanda takvadan mahrum olanlardır.⁰⁴

2- “Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsiklıktan ve isyandan ise sizi

rum amelim boşa gider, dedi. Hz. Peygamber: ‘Hayır! Sen hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin. Sen onlardan değilsin. Ayet, kasten sesini yükseltenlerin amellerinin boşa gideceğini beyan ediyor.’ buyurdu. Bkz., Buhârî, *Tefsiru sûre*, 49/1; Müslim, İman 187; ayrıca bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310), *Câmiu’l-Beyân*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1420, XXII, 272.

04. Dumlu Ömer vd., *a.g.e.*, s. 91.

iğrendirdi." mealindeki yedinci ayette küfür, fısık ve isyan gayr-i ahlâkî vasıflar olup kâmil imanın gerekleri olan kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel etme üçlüsünün tam mukabilleridir. Diğer bir tabirle küfür kalb ile tasdik, fısık (yalan söyleme) dil ile ikrarın, isyan ise amelin zıtlarıdır.

3-*"Mü'minler sadece kardeşlerdir. O halde ihtilafeden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı takvâli olun ki O'nun merhametine nail olasınız."* mealindeki onuncu ayetten anlaşılacağı üzere Mü'minler arasındaki husumet öncelikle takvâ ile çözülebilir. Zira takvâ Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine mutlak inkiyâd ve ibadeti gerektirir. Nefsini idrak ile öncelikle kendini kusurlu bulur. Kardeşleri olan Müslümanların kusurlarını görmez olur.

4-Onbir ve on ikinci ayetlerden İslam'ın dünya ve ahiret dengesini kurduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân mü'min kimsenin Cenâb-ı Hakk'a ve Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e karşı vazifelerini anlatırken aynı zamanda sosyal yapıyı ifsad eden kesimlere/fâsıklara karşı da nasıl tavır takınılması gerektiğini irşad etmektedir. Ayrıca mü'minin mü'mine karşı nasıl davranması gerektiğini de beyan etmiştir.

5- On ikinci ayetten ayrıca Allah katında insanların birbirlerine karşı, takvanın dışında hiçbir üstünlüğün olmayacağı bildirilmektedir.⁰¹

01. Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *'Ey insanlar dikkat ediniz! Rabbiniz tektir. Arab'ın, Arab olmayana, Arab olmayanın Arab'a, siyahın kırmızıya, kırmızının siyaha, takvadan öte, hiçbir üstünlüğü yoktur. Şüphesiz Allah Teâla Katında en üstü-*

2-Toplumla ilgili ahlâk ilkeleri

Bu başlık altında toplum bireyelerine karşı saygılı olmak, hukukunu gözetmek, haber getirirken hassas davranmak, insanlar arasında ayırım yapmamak, toplumun sorunlarına bigâne kalmamak, toplum bireyleriyle diyalog kurmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve Müslümanlar arasında uhuvveti tesis etmek gibi konular yer almaktadır.

a-Toplum bireyelerine karşı saygılı olunması, toplum hukukunun gözetilmesi

1-İkinci ayetten, peygamberlik makamını temsil eden ilim adamlarının huzurunda konuşurken sesi kısmının gereği anlaşılmaktadır. Zira muhataba karşı sesin yükseltilmesi, hürmetsizliğe delildir. Yüce Allah, iletişimlerde sesi yükseltmenin ne kadar kötü bir davranış olduğunu, "eşeğin anırması" veya eşek sesiyle örneklendirmiştir.⁰²

2- Ayetten sosyal hayatın her safhasında genel olarak yüksek sesle konuşmanın uygun olmadığı da anlaşılmaktadır.

İnsanlar arası ilişkiler, öncelikle dil, konuşma üzerinden gerçekleşir. İlk kez tanıştıklarımıza, görüntümüz, giyim-kuşamımız, sesimiz, ses tonumuz, oturup kalkmamızla bir mesaj veririz. Bunlar kimliğimizin, şahsiyetimizin birer yansımalarıdır. Köyde, dağda, bayırda yaşayanlar, kendi doğal ortamlarından dolayı, daha rahat davranırlar, yüksek sesle konuşurlar. Oysa medeniyetin

nünüz, Allah Teâla'dan en çok korkmanızdır. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411)

02. ez-Zemahserî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Kessâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I-IV, Tashîh: Muhammed Abdüsselâm Sâhin, Beyrut, 1416, III, 483.

beşiği olan şehirlere gelindiğinde, davranışlar ona göre gözden geçirilmelidir. Şehir, kuralların olduğu bir yerdir. Görgü kuralları da bunun bir parçasıdır. Bir de karşınızdaki kişi sosyal bir konuma sahipse, daha bir dikkatli olunmalıdır. Bu zat bir peygamberse, konu daha bir önem arz etmektedir. Aslında din demek, eğitim ve terbiye demektir.⁰¹

3- Ayetten, işlenen günahların sevapları götürebileceğine delil vardır. Bunun içindir ki ayet bireye zımnen ahlaklı olmasını salık verir.

4- On birinci ayetten bir Müslümanın kardeşini küçümsemesi, ona değer vermemesi ve onu aşağılamanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı ayetten gayr-iahlaki davranış örnekleri olan insanların birbirleri ile alay etmesinin, birbirinin ayıplarını zikretmesinin, birbirlerini çirkin lakaplarla çağırmasının, dedikodu ve koğuculuğun caiz olmayacağına da deliller vardır.

5- On ikinci ayetten insanların gizli hallerini araştırmanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.⁰² Bu âyette geçen (وَلَا تَجَسَّسُوا) ibâresi, “zâhire göre hükmedin, Allah’ın gizlediğini bırakın, araştırmayın” anlamına gelmektedir.⁰³ Aynı ayetten insanların gıybetini yapmanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca ayetteki: “*Kiminiz kiminizi gıybet etmesin*” ifadesi gıybet yapanın

01. Dumlu Ömer vd., a.g.e., s. 90.

02. Resulullah (s.a.s): ‘Müslümanların eksikliklerini ayıplarını araştırmayın. Zira her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah da onun ayıbını takip eder, nihayet onu evinin içinde de olsa rezil ve rüsvâ eder.’ bu-yurmuşlardır. Bkz. Tirmizi, *Sünen*, Birr 83; Ebu Davud, *Sünen*, Birr 34, 37.

03. el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb, IV, Bağdad 1961, s. 690.

kendisine de gıybet edileceğine ve Müslümanların tek bir vücut oldukları, yapılan gıybetin kendilerine yapılmış olacağına işaret vardır.

6- Kur’ân’a göre kardeş saygınlığının parçalanması, çirkinlik açısından onun etinin parçalanmasına denktir. Zira gıybet eden kimse kardeşinin namusunu onun gıyabında parçalarken aynı zamanda etini de gıyabında parçalamış olmaktadır.⁰⁴

7- Kardeşliğin gereği karşılıklı sevgi, merhamet, arayıp sorma, yardımlaşma iken gıybet eden kimse bu değerlerin aleyhine hareket etmesi sebebiyle kardeşinin etini parçalama yeme ile denk duruma düşmüştür. Zira kardeşlik kardeşin korunmasını, muhafazasını ve savunulmasını gerektirir.

8- On ikinci ayette: “Birbirinizde kusur aramayın” demek yerine: “*Kendi nefislerinizde kusur aramayın*” denilmiştir. Yani kişi kalbi kötülükle dolu olmadıkça bir başkasına kötü bir şey söylemez. Bu bakımdan kişinin kalbinin kötülükle dolu olması bile başlı başına bir kusurdur. Dolayısıyla, ancak nefisini kötülüğünün yuvası haline getiren bir kimse başkalarını tenkit eder ve onları da kendisini tenkit etmeleri için davet eder.⁰⁵

b-Haber getirirken hassas davranmak

1-“*Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa,*

04. Ayrıca gıybet, kul hakkını ihlâl olduğundan, Allah’tan af dilemek ve tevbe etmek yetmez; gıybeti yapılan kisten de hakkını helâl etmesi istenmelidir; çünkü Allah, bu kişi hakkını helâl etmeden bu günahı affetmez. Bkz. Ahmet Rifat, a.g.e., s. 260-261.

05. Bk. el-Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1987., V, 417.

onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın.” mealindeki altıncı ayetten, özellikle toplumu ilgilendiren ve önem arz eden bir haberin doğru olup olmadığını araştırmadan kabul etmenin caiz olmadığı ve tek kişinin sözüne hüküm bina edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.⁰¹

2- Bu ayet fitneye sebebiyet verecek haberi taşıyan kimse ile fâsıklık arasında bir bağ kurarak konunun hassasiyetine vurgu yapmaktadır.

3-İslam toplumunun temellerine yönelik en büyük tehlike yalan haber ve bu haberlere itibar etmektir.

4-Ayetten toplumu ilgilendiren sosyal meselelerde daha hassas olunması, zanna dayalı hükümlerden

01. Birçok müfessir bu ayetin Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında nazil olduğunu beyan etmiştir. Hadise şöyle cereyan eder: Hz. Peygamber (s.a.s) , Benu Mustalik kabilesi İslam'ı kabul ettikten sonra, zekât tahsil etmesi için Velid bin Ukbe'yi onlara gönderir. Velid oraya gider, ama onlardan korktuğu için geri dönerek, Hz. Peygamber'e onların zekât vermeyi reddettiklerini ve kendisini öldürmeye kalkıştıklarını söyler. Bu haberi duyan Hz. Peygamber (s.a.) öfkelenir ve onları cezalandırmak amacıyla bir ordu göndermeye niyetlenir. Bazı rivayetler bu ordunun, onlara saldırmak için harekete geçtiğini, bazı rivayetler ise sadece harekete hazır olduğunu bildirmektedirler. Fakat tam bu esnada, Benu Mustalik'ın reisi Haris bin Dırar'ın yanında bir heyetle Hz. Peygamber'e geldiği ve 'Allah'a yemin ederiz ki, değil zekât vermeyi reddedip onu öldürmeye kalkışmak, biz Velid'i görmedik bile. Biz iman üzerindeyiz ve zekât vermeye de hazırız.' dediği ve bunun üzerine söz konusu ayetin nazil olduğu hususunda görüş birliği vardır. Çünkü ayette 'Nebe' kelimesi kullanılmıştır. 'Nebe'; her haber için değil, sadece önemli habere atfen kullanılır. Bu bakımdan fakihlere göre, günlük meselelerde araştırma yapmak şart değildir. Bkz. el-Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, V, 420.

kaçınılması gerektiği de zımnen anlaşılmaktadır. Bu ayetten yola çıkarak Hadis ilminde cerh ve ta'dil denilen bir ilim dalı geliştirilmiş, bu durum hadis rivayetinin sağlam ve doğru temeller üzerine bina edilmesine vesile olmuştur.

5-Kesin bilgi, şartları yerine getirilmiş şahitlik veya doğruluğu kanıtlanmış habere dayanmalıdır.

c-İnsanlar arasında ayırım yapmamak

1-Dokuzuncu ayetten sosyal adaletin temini adına insanlar arasında din, dil, ırk farkı gözetmeksizin adaleti sağlamak gerektiği anlaşılmaktadır. Allah'ın emirlerine boyun eğmeyi kabul eden saldırgan tarafın verdiği maddî ve manevî zarar adalet ve hakkaniyete dayalı olarak zarar gören tarafa tazmin edilmesi hem adalet hem de ahlakî bir gerekliliktir.⁰²

2-On üçüncü ayet insanların aynı anne ve babanın çocukları oldukları için, birbirlerine karşı övünmelerinin caiz olmayacağını vurgular.

3- Aynı ayetten İslam'a göre alt-üst tabaka veya üstün-aşağı ırk gibi

02. Hz. Peygamber müminin tarifini yaparken şöyle buyurmaktadır: "Hiç kimse kendisi için beğenip istediğini din kardeşi, komşusu için de istemedikçe, komşusu onun kötülüğünden emin olmadıkça olgun mümin olmaz." (Buharî, İman, 7, Edeb, 29; Müslim, İman, 71-73.) "Müslüman, elinden ve dilinden başka Müslümanların zarar görmediği kimsedir." (Buharî, İman, 4-5; Müslim, İman, 64-65.) "Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona yalan söylemez, ihanet etmez, kötülük yapmaz, onu aşağılamaz, kötülük edebilecek birinin eline bırakmaz." (Buharî, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 32, 58; Tirmizi, Birr, 18) "Müslümanların kanları, malları, namusları ve serefleri kendi aralarında kutsal Mekke kadar, hac ayları ve günleri kadar saygındır, dokunulmazdır." (Buharî, Hac, 132; Müslim, Kasame, 29)

ayırımlar yapılamayacağı anlaşılır.

4- Kur'ân'a göre insanlar arasında üstünlük ve fazilet sadece ahlâkî üstünlük ve faziletle mümkündür.⁰¹ Ayetten ayrıca bu türden değer yargılarını sosyal hayatta yaygın olan yerleşik anlayışların değil, Allah'ın koymuş olduğunu anlıyoruz. Zira her şeyin en iyisini O bilir.

d-Toplumun sorunlarına bigâne kalmamak

1- Dokuzuncu ayetten sosyal adaletin temini için Müslümanların elbirliği ile uğraşmalarının farz olduğu anlaşılmaktadır.

2- Aynı ayette Müslümanlar arası ilişkilerde bozulma olduğunda aralarını düzeltmenin, Müslüman bireyler arasında vukû bulan anlaşmazlıkların giderilmesinin, küslüklerin barıştırılmasının gereği vurgulanmaktadır.

16

e-Toplum bireyleriyle diyalog kurmak

1- On üçüncü ayetten sosyal dokunun sağlam temellere oturması adına Müslümanların birbirleriyle tanışması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayette toplumun bütün efradı ile diyalog içinde yaşamasına, farklı din ve ırktan olmanın, tanışma ve diyaloga mani olmayacağına delil vardır. Zira "teârüf" kelimesi tefâül bâbindan karşılıklı olarak tanışma anlamına gelir.

f-İyiliği emredip kötülükten sakındırmak

1- Dokuzuncu ayetten yeryüzünde bozgunculuk yapan, devlete (ulu'l-emre) başkaldıranlara karşı Allah'ın emirlerine boyun eğinceye kadar savaşılmaması anlaşılmaktadır. Zira Cenab-ı Hak Mâide, 64. ayette meâlen: "Allah bozgunculuk yapanları sevmez"

01. er-Râzi Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, XX, 237.

buyurmaktadır.⁰²

g-Müslümanlar arasında uhuvveti tesis etmek

1- Onuncu ayet, evrensel bir kaide ile dünyanın neresinde olursa olsun mü'minleri kardeş olarak ilan etmektedir.⁰³

2- Aynı ayetten Müslümanlar inaralarında kardeşliğin gerektirdiği gibi davranmaları salık verilmektedir.⁰⁴

02. Ali (r.a), Cemal savaşında mü'minlerin annesi Hz. Aişe ,nin ordusunu galip edip, ordunun ileri gelenleri Talha ve Zübeyir şehit olduktan sonra Ali'nin taraftarları dediler ki, 'Biz bunlarla savaştık, onun için mallarını ganimet, kendilerini de esir almak isteriz.' Hz. Ali: 'Bunlar Müslümandır. Müslümanların mallarını ganimet kendilerini esir ve carie almak caiz değildir.' Dedi. Onlar da: Öyle ise neden onlarla savaştık, dediler? Hz. Ali: İşte bu ayetin hükmü ile onlarla savaştım. Önce onları sulha davet ettim. Sulha razı olmayınca savaştım. Şimdi sulha razı oldular, artık onlara müşrik muamelesi yapmak caiz değildir. Hz. Ali 'nin taraftarları bununla da ikna olmadılar. Dediler ki onların mallarını ganimet ve kendilerini esir alacağız. Hz. Ali ise: 'Bu kimseleri esir almak istiyorsunuz. Onların arasında Hz. Aişe de var. Kim onun kendi payına düşmesini ister? Hiç Resulullah'ın haremisi esir edilir mi? O esir olmayınca diğerleri de esir olamaz' dedi. Bunun üzerine hepsi sustular. Bkz. İbn Kesir, *el-Bidaye*, VII, 256.

03. Ashabdan Cerir b. Abdullah, Hz. Peygamberin, kendisinden şu üç şeyi yapmak üzere biat istediğini bildirir: 'Namaz, zekât ve bütün Müslümanların hayrını isteme. Müslümana kötü söz söylemek fâsıklık, onunla savaşmak küfürdür. (Buhârî, İmân 36, Edeb 44, Fiten 8; Müslim, İmân 116. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr 51, İmân 15; Nesâî, Tahrîm 27; İbni Mâce, Mukaddime, 7, 9, Fiten 4; *Riyâzus Sâlihîn*, 1563 nolu hadis). 'Müslüman Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu desteğinden mahrum bırakmaz. Bir kimse için Müslüman kardeşini hakir görmek kadar büyük bir kötülük yoktur.' (Ebû Dâvud, Edeb, 57, V, 217.

04. Resulullah (s.a.s) buyurdular ki: 'Müslüman Müslümanın kardeşidir. Kardeş olan da, biri birine zulmetmez, biri birini zillete düşürmez, biri birini ayıplamaz, hatta apartmanını kardeşinin apartmanından yüksek yapmaz.'

3- Kur'ân-ı Kerîm'in vermek istediği mesajı seçmiş olduğu kelimelerle vurgular. Seçilmiş olan her kelimenin bir anlamı olduğu gibi bu kelimenin morfolojik yapısının dahi verilmek istenen mesaja katkısı söz konusudur. Onuncu ayette çoğul kipi olarak gelen "ihve" (kardeşler) kelimesi, neseb cihetinden kardeşlik demek olan "ah" kelimesinin cemisidir. Aynı kelimenin bir diğer cem'i kipi de "ihvan" olup, dostluk cihetinden kardeşlik anlamına gelir. Buradan Kur'ân'ın Müslümanlar arasında tesis etmek istediği kardeşlik bağının, neseb açısından kardeşliğe adeta denk hatta onun önünde olması gerektiğine işaret vardır.⁰¹

4- Onikinci ayette "Birbirinizde kusur aramayın" demek yerine "*Kendi nefislerinizde kusur aramayın*" denilmiştir. Buradan Kur'ân'ın toplum bireylerini tek bir vücudun azaları şeklinde gördüğü, böylesi bir ideal toplumun tesis edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

h-Güzel sıfatlarla vasıflanmak

Bu başlık altında; doğruluk, sabırlı olmak, soyla övünmemek, hilm, iyiliğin başa kakılmaması ve hüsn-i zan gibi konular yer almaktadır.

1- "Eğer onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu." mealindeki beşinci ayet güzel sıfatların başında gelen sabırlı olmanın, teenni ile hareket etmenin mahza hayır olduğunu haber vermektedir.

Bkz. Buharî, Mezalim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58.
01. Bkz. er-Razi, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefatihul-Gayb*, (Terc. Suat Yıldırım vd.) Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, XX, 222.

2- Altıncı ayetin nüzul sebebinden yola çıkarak yalan söylemenin gayr-i ahlaki bir davranış örneği olarak caiz olmadığı ve fâsıklık sıfatlarından görüldüğü söylenebilir.

3- On üçüncü ayetten gayr-i ahlaki bir davranış olan soyla övünmenin haram olduğu anlaşılmaktadır.

4- On dördüncü ayette sözü edilen bedevîlikten maksat cahil, sert ve kaba tabiatlılık olup, Kur'ân bu nitelikle sert mizaç, manevî derinlik ve kavrayıştan uzak, sadece dar kalıplar ve basit mantıklar içinde düşünmeyi eleştirmektedir.

5- Ayetten ayrıca ahlâkî bir davranış örneği olan doğru olmaya davet vardır. Zira Bedevîler henüz kalplerinde iman hâsıl olmamışken kendilerinin mü'min olduklarını iddia ettiler. Bu doğru değildi. Oysaki onların kalplerinde henüz iman hâsıl olmamıştı. Allah onların bu mertebeye ulaşmadıklarını açıkladı ve onları doğru olana yönlendirdi.⁰²

6- Ayet, yalanın caiz olmadığına delildir. Zira Cenâb-ı Hak bedevîlerin sözlerinde doğru olmalarını emretmiştir.

7- "*Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve Rasûlünü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücadele ederler. İşte imanına bağlı, gerçek mü'minler bunlardır.*" mealindeki on beşinci ayetten Kur'ân'ın ifadesiyle gerçek anlamda sıdkiyetin Allah'a ve Hz. Peygambere hiç bir kuşkuya mahal bırakmadan inananlar, arkasından canları ve malları ile Allah yolunda tereddütsüz cihad edenler

02. Bkz. Duman M. Zeki, *Beş Sûrenin Tefsiri*, Kayseri, 1999, s. 326. İbn Kesir, XXVII, 90'dan naklen.

olduğu anlaşılmaktadır.

8- “İslam'a girmelerini sana minnet ediyorlar. Onlara de ki: “Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin. Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder, eğer iman iddianızda samimi iseniz!” mealindeki on yedinci ayetten yapılan iyilikleri başa kakmanın caiz olmadığı anlaşılmaktadır.

9- Altıncı ayetten bireyin sosyal hayatta herkese karşı genel olarak hüsn-i zanla memur olduğu anlaşılmaktadır.

10- On ikinci ayetten iman ile nitelenmiş olan bireyin Allah, Rasûlü, mü'minler ve aksine sebep olmadıkça bütün insanlar hakkında hüsnü zan beslemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

11- Aynı ayetten insanlar hakkında peşin hükümden kaçınmak gerektiği de anlaşılmaktadır.

18

Abstract

(Ethical verses in the surat al-Hujurat)

Because of its morals principles Surat al-Hujurat has been called as the “chapter of moral and good manners”. Some rules of good manner and moral principles, which could be called indispensables in the social life, particularly toward Prophet Muhammad (peace be upon him) and toward humanity are taught in this sura. These principles, which are supported by faith, are indispensables in the social life and have great importance. These principles can be summarized under two main headings; individual and social responsibilities.

Key Words: Qur'an, Qur'anic Interpretation, Ethics, Faith, Islam

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel (ö. 241), *Musned Ahmed b. Hanbel*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût)

Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1421.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1421.

Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyîsi'l-Lüga*, Dâru'l-Fikr, 1979.

Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Beyrut.

Ahmed Muhtar, *Alemu'l-Kutubi*, 2008, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyye*,

Ahmed Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, Mahmud Bey Matbaası, 2. Baskı, Dersaâdet, 1309/1891. Sadeleştirilmiş baskısı: *Tasvîr-i Ahlâk; Ahlâk Sözlüğü*, Yayına Haz: Hüseyin Algül, *Tercüman 1001 Temel Eser*, ts.

Ateş Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Sıdk Mad. Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul.

Bekâroğlu, 'Bir Anahtar Kavram Akıl', I. İslam Düşüncesi Sempozyumu, (Beyan yayınları, İstanbul 1995)

Cemâluddin Muhammed b. Mukrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, tsz.

Cevheri Muhammed Rebi' Muhammed, *Ahlâkuna*, Medine, 1999.

Cürcânî Seyyid Serif, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 1408.

Duman M. Zeki, *Beş Sürenin Tefsiri*, Kayseri, 1999.

Dumlu Ömer vd., *Tefsir*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını no: 1109, Eskişehir, 2010.

Ebu Abdîrrahman Muhammed b. el-Hüseyin el-Ezdî es-Sülemî, *Hakâiku'k-Tefsir*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421, Beyrut.

Ebu Muhammed el-Begavî (ö. 510), *Meâlimu't-Tenzil*, (Thk. Abdurrezzak el-Mehdî) Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420.

Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ b.

- Şeref, en-Nevevî, Dımışk, 1408.
- Ebu'l-Kâsım et-Taberâni Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Kahire.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, Terc: Cahit Koçak vd, İstanbul, 1997.
- Esen Muammer, *Kur'ân'da Akıl-İman İlişkisi*, Ank. Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:2 (2011)
- Ezdi Ebu Bekir Muhammed, *Cemheretu'l-Lüga*, Beyrut, 1987.
- Ezheri, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Lüga*, Beyrut, 2001.
- Ferâhîdi, Ebu Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed, *Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut, ts.
- Fîrûzâbâdî Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *Basâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, ts. *el-Kâmûs*, Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb, IV, Bağdad 1961.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebu Muhammed Abdîrahman, *Tefsîru İbn Ebî Hâtîm*, el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suudiyye, 1419, VI, 1907.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetu'l-Lehfan fî Mesâidi's-Şeytan*, Mısır, 1961.
- İbn Mâce Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273) *Musned İbn Mâce*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), Dâru İhyâ'il-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mûkerrem el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1956.
- İbrahim Mustafa vd., *Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye*, Kahire, *el-Mu'cemu'l-Vasît*,
- İsfehânî Ragıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (neşr. Muhammed Seyyid Gîlânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.)
- Kasapoğlu Abdurrahman, *Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'ân'da 'Sadâkat'*, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2010.
- Kılıç Sadık, *'Takvâ Giysisi' Bilimle El Ele*, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, Kasım 2000.
- Koyuncu Zehra Alkan, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerim'de Ortak Ahlâki İlkeler*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış YL., Ankara 2006.
- Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310), *Câmiu'l-Beyân*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1420.
- Mukatil b. Süleyman, *eş-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'l-Qur'âni'l-Kerîm*, terc: M. Beşir Eryarsoy, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004.
- Müslim b. Haccâc bin Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburi (ö. 875), *Sahîhu Muslim*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabi, Beyrut.
- Nesâi Ahmed b. Şuayb, *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Sünen-i Nesâi*, Beyrut, 1411.
- Râzi Zeynuddin b. Ebibekir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, 1994.
- Razi, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefatihü'l-Gayb*, (Terc. Suat Yıldırım vd.) Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- Sabuni Muhammed Ali, *Revâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtü'l-Ahkam*, Damaskus, 1980.
- Soyalan Mehmet Yaşar, *Elmalı Tefsirinde Kur'âni Terimler ve Deyimler*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tayâlîsi Ebu Dâvud Süleyman, *Musned*, Mısır, 1419.

Cüneyt Eren

Tehânevî, 'Huluk', *Kessâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, İstanbul, 1404.

Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, (Çev. Selâhattin Ayaz) Pınar Yayınları, İstanbul, I. Bsm. 1984.

Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, Risale Yayınları, İstanbul, 1995.

Zebîdi Muhammed b. Ebî'l-Fayd (ö. 1205), *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-Hidâye, Kahire, ts.

Zemahserî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Kessâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, (Tashîh: Muhammed Abdüsselâm Sâhîn), Beyrut, 1416.

Zencânî, Mahmûd İbn Ahmed, *Tehzîbu's-Sihâh*, (Thk. Heyet), Mısır, 1372.